

УДК 349.949

Я.М. САДИКОВА, канд. юрид. наук, доц.,
Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ПРЕЗУМПЦІЇ У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Ключові слова: правова презумпція, авторські права, цивільне судочинство, обов'язок доказування

Однією з перспектив розвитку нашої держави є забезпечення належної якості правосуддя, зокрема з цивільних справ. Одним з факторів, що сприятимуть досягненню означеної цілі є удосконалення існуючої процедури судочинства. Варто враховувати, що суспільні відносини, а відтоді і законодавство, постійно еволюціонують, що призводить до актуалізації досліджень питань, які більше ніж інші, пов'язані з такими законодавчими змінами. Дослідження процесуальних особливостей розгляду та вирішення окремих категорій справ і втілення результатів таких досліджень у судову практику сприятимуть правильності застосування норм матеріального права.

Загальні питання визначення предмету доказування та розподілу обов'язку доказування в цивільному судочинстві висвітлюються в роботах таких вчених, як С.В. Васильєва, В.В. Комарова, В.А. Кройтора, Д.Д. Луспеника, М.К. Треушнікова, С.Я. Фурси, Т.В. Цюри, М.Й. Штефана та багатьох інших. Питання щодо особливостей провадження у справах про захист авторських прав знайшли відображення в роботах О.О. Штефан.

Однак, на сьогодні ні в юридичній літературі, ні судовою практикою не сформульовані достатньо чітко перелік і зміст правових презумпцій, які використовуються при розгляді справ про захист авторських прав і безпосередньо впливають на предмет доказування та розподіл обов'язку доказування в

цій категорії справ. Враховуючи вищевказане, метою статті є визначення переліку і змісту правових презумпцій, які використовуються при розгляді цивільних справ про захист авторських прав.

Задля захисту інтересів автора в законодавстві більшості держав світу міститься положення щодо презумпції авторства. Так, відповідно до абз.2 ч.1 ст.11 Закону України «Про авторське право та суміжні права», за відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Таке ж положення майже дослівно продубльовано в ч.1 ст.435 ЦК України. Презумпція авторства застосовується також у разі опублікування твору під псевдонімом, який ідентифікує автора.

В українському цивільному судочинстві норма щодо презумпції авторства не підлягає розширеному тлумаченню. В Постанові Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. викладено презумпцію авторства у буквальному розумінні: первинним суб'єктом, якому належить авторське право, є автор твору. За відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору. Так само презумпція авторства використовується українськими судами [1]. На сьогодні факт авторства позивача у цивільному процесі у справах про захист авторських прав підлягає безпосередньому доказуванню: по-перше, коли має місце спір про автора твору у спорах про визнання авторства чи співавторства, по-друге, коли відсутня вказівка на автора на оригіналі або примірнику твору, іншими словами, відсутній факт-підстава презумпції авторства, і, по-третє, у разі, коли відповідач обґрунтовує свої заперечення у справі відсутністю факту авторства, представивши докази авторства іншої особи, докази, які вказують на об'єктивну неможливість позивача бути автором твору, або ж докази того, що факту-підстави презумпції не існує.

Видається, що більш ефективною є конструкція презумпції авторства, яку виробила і використовує російська судова практика. Так, відповідно до традиційної конструкції презумпції авторства, яка застосовується російськими судами, особа, яка подала позов про захист авторських прав (як автор), вважається автором спірного твору при відсутності доказів зворотного [2, с.301].

Аналогічного висновку дійшла О.О. Штефан, вказавши що автор звільняється від обов'язку доказування авторства до його спростування у справах з авторських правовідносин (окрім спорів про визнання авторства чи співавторства) [3, с.139].

Істотною ознакою будь-якої презумпції є перехід від встановленого факту-підстави до презюмованого факту без процедури доказування [4, с.24]. Українська судова практика фактом-підставою для застосування презумпції авторства визнає зазначення авторства на оригіналі або на примірнику твору, а відтак у разі, якщо відсутнє таке зазначення, авторство доказується в загальному порядку, в тому числі і у справах, коли за захистом своїх прав звертається особа, яка називає себе автором твору. Таким чином, оскільки не будь-яка матеріальна форма вираження твору дозволяє зазначити на примірнику твору ім'я автора, то дія презумпції в українському судочинстві залежить від форми вираження твору.

Фактом-підставою застосування презумпції авторства є зазначення звичайним способом на оригіналі або примірнику твору особи як автора; презюмованим фактом є факт створення особою об'єкта авторського права. Проставлення знаку правової охорони авторського права не є фактом-підставою презумпції авторства. Відповідно до ч.3 ст.11 Закону про авторське право, особа, яка має авторське право (автор твору чи будь-яка інша особа, якій на законних підставах передано авторське майнове право на цей твір), для сповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права:

латинська літера «с», обведена колом; ім'я особи, яка має авторське право; рік першої публікації твору. Тобто, знак правової охорони не вказує на автора, а лише на особу, яка має майнові авторські права.

Матеріально-правова презумпція авторства є спеціальним правилом перерозподілу обов'язків доказування. Автор, у разі, коли він займає процесуальне становище позивача, має доказати існування факту-підстави презумпції авторства. Те ж саме стосується і випадків, коли заперечення або оспорювання авторства відбувається лише шляхом простого невизнання, однак не підтверджується ніякими доказами. В таких випадках суд має право та зобов'язаний покласти в основу рішення презумпцію авторства. Відмова в задоволенні позову за таких обставин призведе до порушення ст.435 ЦК України та абз.2 ч.1 ст.11 Закону України «Про авторське право та суміжні права», де міститься пряма вказівка на те, що презумпція діє, доки не доказано інше.

Такі ж аргументи були покладені в основу нового рішення Апеляційним судом Донецької області у справі за позовом про стягнення компенсації за порушення авторського права, стягнення моральної шкоди. В рішенні вказується на те, що відмовляючи в задоволенні позовних вимог суд першої інстанції виходив з того, що позивач не довів факт створення ним книги «Хроніка донецького бандитизма», а отже його авторські права відповідачами не порушено, вимоги позивача є неправомірними. З такими висновками суд апеляційної інстанції не погодився, оскільки вони не відповідають вимогам матеріального права та не відповідають фактичним обставинам справи. До суду позивачем надано примірник означеної книги, на титульній сторінці якої вказано, що автором цього твору є позивач. Враховуючи наведене, Апеляційний суд вважає, що позивачем надано докази, що саме він є автором вищевказаного твору [5].

Науковці, що займаються проблемами матеріального права, подекуди презумпцію авторства розглядають як «спосіб доведення належності прав автора й суб'єкта суміжних прав» [6, с.163–164]. Таке розуміння є неприпустимим, оскільки у разі використання презумпції в окремій справі відбувається лише припущення існування певного презюмованого факту через встановлення факту-підстави презумпції, а не розширення кола засобів доказування в окремій справі.

Наявність презумпції авторства не повинно впливати на віднесення факту створення особою об'єкту авторського права до фактів предмету доказування. Відповідач може доказувати і доказати своє авторство на спірний об'єкт. Виключення факту авторства з предмету доказування призведе до нівелювання навіть можливості здійснення такого доказування з боку відповідача, а це, в свою чергу, є неприпустимим.

Авторові немає необхідності доказувати наявність у нього майнових авторських прав. У разі застосування презумпції авторства має місце презюмований факт: факт створення особою об'єкта авторського права, який є юридичним фактом виникнення особистих немайнових і майнових авторських прав у особи.

Авторство обов'язково включається до предмету доказування у справах про захист авторських прав, навіть, коли за захистом прав звертається не автор, а інший правовласник, оскільки виникнення авторських прав залежить від виникнення прав у автора. В цьому проявляється комплексний та ієрархічний характер предмету доказування у справах про захист авторських прав. Комплексність предмета доказування в сфері авторського права виражається в наявності складу юридичних фактів, які вимагають підтвердження або спростування в процесі судового доказування. Ієрархічність предмета доказування виражена в наявності у кожного з перерахованих фактів «верхнього рівня» внутрішньої структури – з точки зору мате-

ріального права, кожне з зазначених обставин встановлюється на основі сукупності фактів другого рівня [7, с.96].

Факт створення твору, будучи одним з основних фактів предмету доказування у справах про захист авторських прав, доказується позивачем, оскільки саме ним стверджується наявність суб'єктивних авторських прав, які виникають, в першу чергу, з факту створення об'єкта авторського права.

Щодо цього факту російськими дослідниками виокремлюється презумпція того, що спірний твір охороняється авторським правом. Як зазначається, ця презумпція проявляється в тому, що, по-перше, спірний твір визнається об'єктом авторського права, поки не доказано інше; і, по-друге, вважається що дія Закону поширюється на спірний твір на підставі критеріїв громадянства або місця першого оприлюднення, і що передбачений Законом строк охорони твору на момент правопорушення не збіг, доки не доказано інше [2, с.302].

Окремими дослідниками відмічалось, що має місце своєрідна презумпція творчого характеру, як самої розумової діяльності, так і будь-якого з її результатів, оскільки на практиці критерій творчості зводиться до встановлення факту самотійного створення результату інтелектуальної діяльності. Творчою визнається будь-яка розумова діяльність, і результат цієї діяльності охороняється авторським правом, якщо не доказано, що він є наслідком прямого копіювання, «піратства», плагіату, або він взагалі за законом не може бути об'єктом авторського права [8, с.123].

На існування презумпцій інтелектуальної творчої діяльності при створенні окремих творів наголошується в юридичній літературі: презумпція інтелектуальної, творчої діяльності укладача [9, с.155], фактична презумпція творчого характеру діяльності по отриманню фотографічних зображень [10, с.14]. Вбачається, що ці презумпції зводяться по суті до одного презюмованого факту –

факту про те, що об'єкт спірних правовідносин є результатом творчої діяльності особи, яка його створила.

Проблеми та специфіка використання презумпції того, що спірний твір охороняється авторським правом в українському цивільному судочинстві при розгляді та вирішенні справ про захист авторських прав в літературі майже не висвітлювались. Відсутній єдиний підхід щодо включення до предмету доказування факту надання творів об'єктивної форми та фактів щодо того, що об'єкт спору є результатом інтелектуальної творчої праці.

В п.18 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» № 5 від 04.06.2010 р. вперше закріплено презумпцію «творчої праці»: якщо не доведено інше, результат інтелектуальної діяльності вважається створеним творчою працею [11].

Виходячи зі змісту цього положення, висновком є те, що фактом-підставою для застосування презумпції «творчої праці» є наявність результату інтелектуальної діяльності, тобто об'єктивної форми вираження думок, ідей тощо.

Спеціальним способом захисту авторських прав законодавцем визначено стягнення одноразової грошової компенсації замість відшкодування збитків за неправомірне використання твору.

Компенсація стягується замість відшкодування збитків, в тому числі і доходу, отриманого внаслідок порушення авторських прав, що підводить до думки, що і правова, і фактична підстава застосування цих способів захисту має бути однією. Виходячи з вищевикладеного та враховуючи ту обставину, що основною ціллю закріплення виплати компенсації в авторському праві як альтернативи відшкодування збитків полягала в тому, аби надати суб'єктам авторського права можливості компенсувати спричинені правопорушенням майнові втрати в умовах, коли ві-

дшкодування збитків у зв'язку з об'єктивною складністю обрахування їх розміру в багатьох випадках не досягає такої цілі [12, с.61], правильним буде вважати, що у справах про стягнення компенсації за незаконне використання об'єкту авторського та (або) суміжних прав застосовними будуть норми глави 82 ЦК України. Фактичною підставою застосування такого заходу відповідальності як стягнення компенсації є вчинення особою правопорушення.

Законодавство окремих держав висуває вимоги встановлювати наявність шкоди як передумови стягнення компенсації [13, с.52]. В п.5 ч.2 ст.432 ЦК України закріплено можливість застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. з чого робиться висновок про те, що шкода не включається до предмету доказування у справах про стягнення одноразової компенсації. Однак, вважаємо, що такий висновок є дещо неточним.

Компенсація в літературі визначається як один з методів (форм) відшкодування збитків, спричинених порушенням авторських прав [14, с.383]. У Законі України «Про авторське право та суміжні права» цей спосіб захисту має назву «компенсації, замість відшкодування збитків або стягнення доходу», а відтоді розмір збитків або розмір доходу, отриманого від незаконного використання об'єкту авторського права чи суміжних, конкретизації не підлягають.

Є достатні підстави відносити стягнення компенсації за неправомірне використання об'єктів авторських та (або) суміжних прав до форм відшкодування майнової шкоди в сфері інтелектуальної власності.

Верховний Суд України відмітив, що при вирішенні відповідних спорів судам слід мати на увазі, що компенсація підлягає виплаті у разі доведення факту порушення майнових прав суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав, а не розміру заподіяних збитків, однак для визначення суми такої компе-

насації, яка є адекватною порушенню, суд має дослідити додаткові обставини, таким чином визначивши, що в предмет доказування у справах включається розмір одноразового стягнення.

Вважаємо, що слід акцентувати увагу ще й на тому, що мова йде про звільнення від доказування саме розміру збитків, а не їх наявності. А тому наявність шкоди в предмет доказування має включатися у справах про виплату одноразової компенсації за неправомірне використання твору. На нашу думку, справедливим і таким, що відповідає нормативним приписам, є надання можливості відповідачу доказувати відсутність шкоди, заподіяної його діями. Виходячи з вищевикладеного, як результат, отримуємо формулу презумпції наявності шкоди у справах про стягнення одноразової грошової компенсації за неправомірне використання об'єктів права інтелектуальної власності. У справах про стягнення одноразової грошової компенсації за неправомірне використання об'єктів права інтелектуальної власності шкода вважається наявною, доки не доказано інше.

В літературі також зустрічаємо висновок про те, що у разі, коли мова йде про компенсацію як спосіб захисту авторських та суміжних прав, наявність шкоди презюмується [15, с.288]. Фактом-підставою для такої презумпції виступає факт порушення суб'єктивних авторських прав. Окремими авторами така презумпція вважається неспростовною. Так, Д. Липчик зазначає, що будь-яка протиправна поведінка, що порушує авторські та суміжні права, сама по собі спричиняє шкоду, яка має бути відшкодована [16, с.492]. На наше переконання, це не зовсім вірно.

Вважаємо, що в справах про стягнення компенсації має місце презумпція шкідливих наслідків протиправного діяння, фактом-підставою якої є вчинення відповідачем незаконного використання об'єкта суміжних прав. У «чистому вигляді» презумпція заподіяння збитків діє у разі, коли вимагається

стягнення мінімального розміру компенсації – 10 мінімальних заробітних плат. А відтак, у предмет доказування не включається розмір шкоди. У разі ж, коли вимагається стягнення компенсації у більшому розмірі суду слід визначити розмір такої компенсації виходячи з розуміння його як орієнтовного розміру завданих порушенням збитків, а отже дослідити додаткові обставини.

Вина є суб'єктивним елементом складу цивільного правопорушення [17, с.23] і представляє собою психологічне відношення особи до своєї протиправної поведінки і його результатів [18, с.44]. Традиційно вважається, що в цивільному праві діє презумпція вини, функцією якої є в якомога доцільнішому розподілі між сторонами обов'язків з доказування певних фактів [19, с.31]. Вважаємо, що наявність матеріально-правової презумпції не виключає презюмований факт з предмету доказування. Сторона, на яку презумпцією було покладено тягар доказування відсутності (наявності) факту, може доказувати і доказати відсутність (наявність) презюмованого факту. Суд, виходячи з принципу диспозитивності, має покласти в основу рішення презюмований факт, якщо презумпцію не спростовано в процесі розгляду справи.

З приводу спростування презумпції вини особи, яка завдала шкоди, то у справах щодо вимог про застосування санкцій, які не є заходами майнової відповідальності, вина в предмет доказування не включається, а тому і обов'язку її спростування не буде виникати. Вина відповідача, яка хоча і входить до предмету доказування у справах про застосування заходів відповідальності, не доказується позивачем через загальну для деліктних правовідносин презумпцію вини, закріплену в ст.1166 ЦК України.

Таким чином, визначено, що в цивільному судочинстві з розгляду спорів, що витікають з авторських правовідносин, застосовними є такі правові презумпції: презумпція авторства, презумпція творчості, презумпція наяв-

ності шкоди у справах про стягнення компенсації за неправомірне використання об'єкту права інтелектуальної власності; презумпція вини.

Підводячи підсумки, слід вказати на перспективність досліджень спеціальних правил розподілу обов'язку доказування в інших категоріях цивільних справ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Справа № 2-623/10 р. Солом'янського районного суду м. Києва / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8636697>.

2. Особенности рассмотрения и разрешения отдельных категорий гражданских дел (Исковое производство) / под ред. И. К. Пискарева. – М. : ОАО «Издательский Дом «Городец», 2005. – 512 с.

3. Дозорцев В. А. Авторские дела в суде : научно-практический комментарий / В. А. Дозорцев. – М. : ВААП, ВНИИСЗ, 1985. – 175 с.

4. Сериков Ю. А. Презумпции в гражданском судопроизводстве / Ю. А. Сериков ; науч. ред. В. В. Янков. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 184 с.

5. Справа № 22ц-6747/2008 Апеляційного суду Донецької області / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7563662>.

6. Калениченко П. А. Охорона авторського і суміжних прав у музичному шоу-бізнесі України: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Калениченко Павло Анатолійович. – К., 2008. – 204 с.

7. Ключев М. А. Особенности рассмотрения споров в сфере авторского права: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.15 / Ключев Максим Алексеевич. – Екатеринбург, 2006. – 172 с.

8. Зенин И. А. Гражданское право Российской Федерации : учебное пособие / И. А. Зенин ; Московск. международный ин-т эко-

нометрики, информатики, финансов и права. – М., 2003. – 421 с.

9. Право інтелектуальної власності : науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / за заг. ред. М. В. Паладія, Н. М. Мироненко, В. О. Жарова. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – 432 с.

10. Близнац И. А. Авторское право и смежные права / И. А. Близнац, К. Б. Леонтьев ; под ред. И. А. Близнаца. – М. : Проспект, 2010. – 416 с.

11. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 04.06.2010 р., № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0005700-10&p=1320253041828292>.

12. Коваль И. Имущественная ответственность за нарушение авторских прав / И. Коваль // Підприємництво, господарство и право. – 2009. – № 2. – С. 58–62.

13. Мизарас В. Компенсаторные правовые последствия нарушения неимущественных субъективных прав / В. Мизарас // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2007. – № 3. – С. 42–54

14. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации : учебник / А. П. Сергеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 752 с.

15. Мэггс П. Б. Интеллектуальная собственность / П. Б. Мэггс, А. П. Сергеев. – Пер. с англ. Л. А. Нежинская. – М. : Юрист, 2000. – 400 с.

16. Липчик Д. Авторское право и смежные права / Д. Липчик / Липчик Д. – Пер. с фр., предисловие М. А. Федотова. – М. : Науч.-издат. центр «Ладомир», Изд-во ЮНЕСКО, 2002. – 788 с.

17. Матвеев Г. К. Вина в советском гражданском праве / Г. К. Матвеев ; отв. ред. К. П. Николаев. – К. : Изд-во Киев. ун-та, 1955. – 308 с.

18. Васильев С. В. Доказування та докази

по справах про відшкодування шкоди, завданої особі : навч. посібн. / С. В. Васильєв. – Х. : Факт, 2000. – 200 с.

19. Кройтор В. А. Некоторые процессуальные особенности судебного доказывания и судебных доказательств по делам о возмещении морального (неимущественного) вреда /

В. А. Кройтор, А. И. Слипченко // Современное состояние исследования неимущественных неимущественных правоотношений в науке гражданского права : сборник тезисов науч. докладов и сообщений круглого стола / под науч. ред. В. А. Кройтора и С. А. Слипченко. – Х. : ХНУВД, 2012. – С. 20–41.

Садикова Я. М. Правові презумпції у справах про захист авторських прав / Я. М. Садикова // Форум права. – 2015. – № 3. – С. 205–211 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_3_37.pdf

Метою статті є визначення переліку і змісту правових презумпцій, які використовуються при розгляді цивільних справ про захист авторських прав. Визначено, що в цивільному судочинстві з розгляду спорів, що витікають з авторських правовідносин, застосовними є такі правові презумпції: презумпція авторства, презумпція творчості, презумпція наявності шкоди у справах про стягнення компенсації за неправомірне використання об'єкту права інтелектуальної власності; презумпція вини.

Садикова Я. М. Правовые презумпции в делах о защите авторских прав

Целью статьи является определение перечня и содержания правовых презумпций, используемых при рассмотрении гражданских дел о защите авторских прав. Определено, что в гражданском судопроизводстве по рассмотрению споров, вытекающих из авторских правоотношений, применимыми являются такие правовые презумпции: презумпция авторства, презумпция творчества, презумпция наличия вреда по делам о взыскании компенсации за неправомерное использование объекта права интеллектуальной собственности; презумпция вини.

Sadykova Y.M. Legal Presumptions in Cases of Copyright

The aim of the article is to define the list and content of legal presumptions used in civil cases of copyright protection. It was determined that in civil proceedings to hear disputes arising from the legal copyright applicable are those legal presumptions: the presumption of authorship, creativity presumption, the presumption of the availability of harm for the recovery of compensation for the misuse of intellectual property rights; presumption of guilt.